

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LARA 2012

MEMORANDAMU

MARAGA: 70

Memorandamu uyu u na masiatari a 16.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

U TSHILA NDI U VHONA – RN Madadzhe

MBUDZISO 1

ADENDAMU YA PHINDULO NDAPFU

(KHA HU SHUMISWE KHATHIHI NA RUBRIKI I RE MAGUMONI A MEMORANDAMU UYU.)

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- o Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- o Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali o wana mbuno 4–5 u wana maraga 4
  - Arali o wana mbuno 2–3 u wana maraga 3
  - Arali o wana mbuno 0–1 u wana maraga 2

Tshivhumbeo (T)	=	6
Zwwi re ngomu (Z)	=	25
Luambo (L)	=	4

Kubveledzelwe kwa vhaanewa vhahulwane:

Marangaphanda

Vhabvumbedzwa ndi vhathu vhane muṅwali a vha shumisa kha u bveledza bugu yawe. Vha tea u pfala sa vhathu vhane vha nga vha a tshila buguni iyo. Ri na tshakha tharu khulwane dza vhabvumedzwa: dendele, mupikisi na mulutanyi.

Mutumbu

- Dendele

Uyu ndi mubvumbedzwa ane mafhungo othe a bugu a monamona khae. Thaidzo dzothe dzi livhana nae. U thoma na bugu a fhela nayo. Kha iyi bugu dendele ndi Dokotela Mpho. Mpho ri mu wana a na thaidzo ya u funana na Maria wa muongi ane a vha na muthannga wawe Mashudu. U thoma u sa fulufhedzea afha hayani na u zwifha a tshi ri u khou shuma na vhusiku ngeno a tshi vha o ya ha Maria. U rwiwa nga Mashudu o mu wana muḍini wa Maria. Sa dendele u a dilifhedzela nga u rwa Mashudu o kambiwa vhengeleni la halwa la Vuvha. U waniwa nga Mashudu hodelani e na Maria, a vha dzhia zwifanyiso, a ri u do zwi isa kha gurannya. Hezwi zwi ita uri a lwe na mufumakadzi wawe nge a dzhia tshedele ya zwigidi zwivhili a songo mu vhudza a tshi khou toḍou fha Mashudu uri a si mu andadze kha gurannya. Mpho u lwa na Vho-Liedza khotsi a Phophi nge a vha a tshi khou toḍa mufumakadzi wawe nge a shavha hayani o mu wana a tshi khou ita zwa vhudzekani na Mashudu. Phophi o vhuya ha Mashudu nge Mpho a pfi ha ngo khakha. Mpho o rambela Mashudu vhavhulahi vhane vha vha Dzwaini na Dugutsha uri vha mu vhulahe hu u itela uri tshikolodo tshi fhele. Mpho o fhedza o fariwa nge vhavhulahi vha Mashudu vha mu ambulula uri ndi ene o vha rengaho uri vha vhulahe Mashudu. Khothe ya fhedza i songo wana Mpho mulandu. Ene o vho do tou thulwa nga goloi a mbo di lovha.

▪ Mupikisi

Ndi mubvumbedzwa ane a pikisana na dendele. Zwothe zwine dendela a ita u lwa nazwo. Kha iyi bugu mupikisi ndi Mashudu. Ndi ene ane a khou hanedza zwothe zwine Mpho a khou ita ngauri u khou mu dzhiela mufunwa wawe. U rwa Mpho o kambwiwa mudini wa Maria. U dovha a lwa na Mpho vhengeleni la halwa la Vuvha. U dalela Mpho na Maria vha hodelani a vha dzhia zwifanyiso, a vha vhudza uri u do zwi isa kha vha gurandanda kana Mpho u tea u mu fha zwigidi zwivhili zwa dzirandanda nga riwaha u swika i tshi ita miwaha mitanu. U wanedzwa nga Mpho mudini wa Mpho a tshi khou ita zwa vhudzekani na Phophi musadzi wa Mpho, a shavha. Mpho o rambela Mashudu Dzwaini na Dugudzha uri vha mu vhulahe.

Vhuniwe vhumikisi ndi mulayo we wa ita uri Mpho a fariwe nge a ambululwa nga vhavhulahi vha Mashudu ngauri o vha o tou vha ruma. Honeha u fhedza a songo wanala mulandu.

▪ Mulutanyi

Mulutanyi ndi mubvumbedzwa ane a khou lutanya dendele na mupikisi. Ha na vhuimo, u ima na dendele kana a ima na mupikisi. Kha bugu iyi mulutanyi ndi Maria. Maria u lutanya Mpho na Mashudu nge a vho funana na Mpho ngeno a tshi khou funana na Mashudu. Nge a tendela Mpho uri a de mudini wawe, ho vha na ndwa vhukati ha Mpho na Mashudu. Maria na Mpho vhe hodelani Mashudu u vha dzhia zwifanyiso a toda tshelede ya nzumbamulomo kha Mpho uri a si mu andadze kha gurandanda. Ndi ene we a itisa uri Mashudu a rambelwe vhatu vha u mu vhulaha.

Magumo

Muniwali o kona u bvisela khagala vhabvumbedzwa buguni iyi ya nganea. Zwi tou vha khagala uri dendele ndi Mpho, mupikisi a vha Mashudu ngeno Maria a tshi khou vha lutanya nga u funa Mpho ngeno a tshi pfana na Mashudu.

[35]

KANA

MBUDZISO 2

Phindulo dza mbudziso pfufhi:

- 2.1 Mpho ndi dokotela/ ngeno Maria e muongi. ✓ (2)
- 2.2 Ndi vhushaka ha u funana vhu re vhukati ha Maria na Mpho/Ndi vhafunwa. ✓ (1)
- 2.3
- Ndi uri o bukuwa sa tshibudzana phanda ha Maria/o rwiwa phan□a ha Maria. ✓
  - Maria u do mu nyadza/o vha a khou shavha u □aliwa. ✓ (2)

Vhune ha khandiso ho vhaledzwa

Iyani kha siatari li tevhelaho

- 2.4 O vha a khou □ilifhedzela.√√ (2)
- 2.5 Ndi uri o vha a tshi zwi divha zwa uri Mashudu u twa henefho vhengeleni la halwa/Mashudu ndi munwi wa halwa. √ (1)
- 2.6 • Mpho ndi dokotela ngeno Mashudu e mabalane.√√
• Mpho ndi munnamudi ngeno Mashudu a songo mala/Mpho u na musadzi ngeno Mashudu a sa athu mala.√√ (4)
- 2.7 • Ndi nyavhanyavha ya vhanna na vhafumakadzi.√
• Hu khou tshiniwa. √
• U duba ha vhutsi ha fola hothe-hothe.
(ZWIVHILI zwa zwenezwo) (2)
- 2.8 Muhumbulo muhulwane wa nganea iyi ndi wa uri arali muthu a itela muñwe muthu vhuvhi na ene u fhedza o wela khomboni. Mpho o vhulahisa Mashudu na ene a fhedza o wana khombo ya u thulwa nga golo a lovha.√√
Kha ri □utshela zwa vhufarekano. (Zwiñwe na zwiñwe zwi pfallaho) (2)
- 2.9 Ndi tsha uri Mpho o dzhiela Mashudu musidzana we a vha a tshi funana nae.√√ (2)
- 2.10 O ya a thulwa nga golo a mbo di lovha.√√ (2)
- 2.11 2.11.1 Ndi zwone. O vha e dokotela vhuongeloni ha Vuvha. √√ (2)
- 2.11.2 A si zwone. O vha a tshi khou litsha muthannga wawe nga nthani ha Mpho.√√ (2)
- 2.11.3 A si zwone. O fhedza o lovha a songo vhingana na Maria.√√ (2)
- 2.12 B Mpho o wana Mashudu a songo dzula e ethe vhengeleni la halwa la Vuvha.√
- C Mpho o lwa na Mashudu nnda ha vhengele la Vuvha.√
(KANA B na C) (2)
- 2.13 Hai! Ngauri hu nga vha na mabulayo a songo teaho. √
Ee! Mashudu o vha o mu shonisa phanda ha Maria.√ (2)
- 2.14 Ee, zwi a bvelela vhutshiloni ngauri nndwa/khakhathi/mabulayo a bveledzwaho nga u dzhielana vhafunwa o anda fhano shangoni. √√
(Kana zwiñwevho zwi pfallaho) (2)
- 2.15 Ndi ha u pfela vhutungu Mashudu ngauri u khou vhulahwa ngeno a tshi khou vhulaelwa musidzana wawe Maria.√√ (3)

[35]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A:

35

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

FINDINKODO – TT Mudau

MBUDZISO 3

ADENDAMU YA PHINDULO NDAPFU

(KHA HU SHUMISWE KHATHIHI NA RUBRIKI I RE MAGUMONI A MEMORANDAMU UYU.)

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
  - Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
    - Arali o wana mbuno 4–5 u wana maraga 4
    - Arali o wana mbuno 2–3 u wana maraga 3
    - Arali o wana mbuno 0–1 u wana maraga 2
Tshivhumbeo(T) =	6
Zwi re ngomu(Z) =	25
Luambo (L) =	4

Kubveledzelwe kwa vhatambi vhahulwane:

Marangaphanda

Vhabvumbedzwa ndi vhathu vhane muñwali a vha shumisa kha u bveledza bugu yawe. Vha tea u pfala sa vhathu vhane vha nga vha a tshila buguni iyo. Ri na tshakha tharu khulwane dza vhabvumedzwa: dendele, mupikisi na mulutanyi.

Mutumbu

Diramani iyi ye na randelwa yone, muñwali o ola vhatambi vhawe nga ndila i tevhelaho:

- Dendele

Uyu ndi mutambi ane mafhungo othe a bugu iyi ya dirama a monamona khae. U thoma na bugu a fhedza nayo. Muthumukhulu kha bugu iyi ndi ene dendele. Mafhungo a khou monamona khae. O oliwa e munna wa murema ane a vha murangaphanda wa Lihoro la Madimokirati, a dovha a vha muphuresidennde wa muvhuso wa mbuelano. Ndi muthu ane a toda hu tshi vha na khangwelano vhukati ha vharema na vhatshena. Ha tendelani na mafhungo a De Wit a u bva kha muvhuso wa mbuelano, u ri mafhungo a tou dzudzanywa. U ima kha zwine a tenda khazwo, ndi ngazwo e muthu wa u kona u hangwela ngauri u tama vha tshi hangwelwa. Muthu ane a sa tshimbidze zwithu nga ngona u a mu bvisa kha muvhuso wawe, hezwi ri zwi vhona a tshi pandela Skosana nge a vha na luvhengelambiluni lwa maafurikanere.

▪ Mupikisi

Uyu ndi mutambi ane a vhone a tshi pikisana na dendele. Kha bugu iyi muḁwali o ola De Wit sa ene mupikisi.

Ndi murangaphanda wa Lihoro la Lushaka, ndi mutshena. Ha tendelani na Mthumukhulu musi hu tshi pfi mthusaḁhuresidennde kha vhe muthihi. Hezwi zwi a mu ḁalisa a lilela u bva kha muvhuso wa mbuelano hu u itela uri a kone u hanedza muvhuso wa Madimokirati e nnda. Ha tendelani na vhatshena vha hawe vane vha sa ime nae, ndi ngazwo o vha a sa andani na Coetsee muḁwe wa vharangaphanda vhawe. Ndi muthu ane mbiti dzi a mu vhusa. U dovha hafhu a vha na luvhengelambiluni kha vharema.

▪ Mulutanyi

Ndi ene khuḁthe mafhungoni. Ndi ene a no lutanya dendele na mupikisi, u toda fhedzi u ima na ane a ita zwine ene a zwi funa. Vhalutanyi vha kona u fhira vhatu vhavhili. Mulutanyi a nga di vha e si muthu. Buguni iyi ya dirama ndi Skosana na Coetsee. Skosana u lutanya De Wit na Mthumukhulu nga u hanedza zwine zwa khou ambiwa nga De Wit ngeno na ene e mutshena. Ha toti u bva kha muvhuso wa mbuelano une De Wit a khou todou bva na lihora lawe. Skosana ene u lutanya De Wit na Mthumukhulu ngauri ene u toda maafurikanere a tshi pandelwa, zwine hezwo muphuresidennde a zwiho khae.

Magumo

Muḁwali vho zwi kona u bvisa khagala vhatambi vhahulwane buguni iyi ya dirama, vane vha vha Mthumukhulu sa dendele, De Wit sa mupikisi ngeno Coetsee na Skosana vhe vhalutanyi.

[35]

KANA

MBUDZISO 4

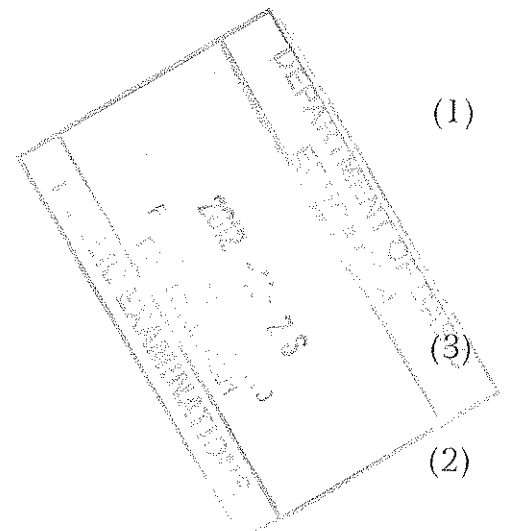
Phindulo dza mbudziḁo pfufhi:

- 4.1 Ofisini (ya De Wit)√ nga masiari/ a iri ya fumimbili.√ (2)
- 4.2
- Skosana ndi wa Lihoro la Madimokirati√
  - De Wit ndi wa Lihoro la Lushaka√ (2)
- 4.3 De Wit ndi murangaphanda kha Lihoro la Lushaka,√ ngeno kha muvhuso wa mbuelano e Mthusaḁhuresidennde.√ (2)
- 4.4 Lihoro la Madimokirati,√ lo rangwa phanda nga Mthumukhulu.√ (2)

Vhḁe ha khandiḁo ho vhaledzwa

Iyani kha siatari li tevhelaho

- 4.5 Ndi shango la Afurika Tshipembe. ✓ (1)
- 4.6 • Migodi ✓
• Dzibanngav ✓
• Indastirii ✓
• Mabulasi ✓
(ZWIRARU zwa zwenezwo) (3)
- 4.7 • Vhothe ndi vhadzulapo vha Afurika Tshipembe. (2)
• Vhothe ndi vhorapolotiki. ✓
- 4.8 Ndi wa uri maafurikanere kha vha tuwe kha shango la Afurika Tshipembe ngauri vha khou rengisa shango. ✓✓ (2)
- 4.9 Ndi ngauri Lihoro la Lushaka lo dibvisa kha muvhuso wa mbuelano, vha sala kha phurovintsi ya Kapa Vhukovhela. ✓✓ (2)
- 4.10 Skosana o rulwa mushumo wa vhuminiṣṭa nga Muthumukhulu/o fhelelwa nga mushumo/o pandelwa mushumoni/vhuminiṣṭani hawe. ✓✓ (2)
(Muhumbulo MUTHIHI fhedzi)
- 4.11 4.11.1 Ndi zwone, vho vhudza De Wit uri kha vha tuwe shangoni la Afurika Tshipembe. ✓✓ (2)
- 4.11.2 A si zwone, maafurikanere ndi vhone vhe vha vha vha na zwikili na ndivho. ✓✓ (2)
- 4.12 A VCP ndi linwe la mahoro le la vha li tshi khou wanala kha muvhuso wa mbuelano. ✓
- C Muthumukhulu ndi ene we a divhadza u litsha ha Skosana u vha minista. ✓
KANÁ A na C. (2)
- 4.13 Naho vharema vho wana mbofholowo, ikononi i tshe zwandani zwa maafurikanere/vhatshena. ✓✓ (2)
- 4.14 A zwi tangedzei ngauri zwi sumbedza zwi na lunyandzo lwa u nyadza vharangaphanda; sa De Wit na Muthumukhulu. ✓✓ (2)
- 4.15 A thi tendelaniv nayo ngauri u tuwa ha maafurikanere zwo vha zwi tshi do wisa ikononi/Ndi a tendelana nazwo ngauri lupfumo lwothe lu zwandani zwa vhatshena. ✓✓ (Kana zwiinwevho zwi pfalaho) (3)
- 4.16 Ndi a mu pfela vhutunguv ngauri ene u na muya wa u fhata uri lushaka lu vhe huthihi/A thi mu pfeli vhutungu ngauri u khou wisa ikononi ya shango

la Afurika Tshipembe.√ (Kana zwiṅwevho zwi pfallaho)

(2)
[35]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 35

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

ZWA VHUTSHILO – NA Milubi na LL Mafenya

MBUDZISO 5

WO MU NONELA

ADENDAMU YA PHINDULO NDAPFU

(KHA HU SHUMISWE KHATHIHI NA RUBRIKI I RE MAGUMONI A
MEMORANDAMU UYU.)

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali o wana mbuno 4–5 u wana maraga 4   Tshivhumbeo(T) = 6
  - Arali o wana mbuno 2–3 u wana maraga 3   Zwi re ngomu(Z) = 25
  - Arali o wana mbuno 0–1 u wana maraga 2   Luambo(L) = 4

Marangaphan□a

Vhabvumbedzwa ndi vhathu vhane muṅwali a vha shumisa kha u bveledza bugu yawe. Vha tea u pfala sa vhathu vhane vha nga vha a tshila buguni iyo. Ri na tshakha tharu khulwane dza vhabvumedzwa: dendele, mupikisi na mulutanyi.

Mutumbu

Kha nganeapfufhi iyi muṅwali o ola vhabvumbedzwa vhawe nga ndila i tevhelaho:

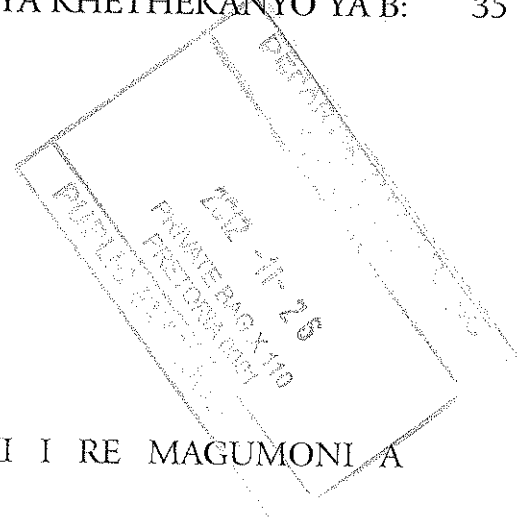
- Dendele

Uyu ndi mubvumbedzwa ane mafhungo othe a bugu iyi ya nganeapfufhi a monamona khae. U thoma na bugu a fhela nayo. Kha iyi nganeapfufhi dendele ndi Thathani. Ndi ene ane othe mafhungo a khou monamona khae. Ndi muthu we a malwa nga Humbulani ane a vha ramabindu. O thoma u borea nge a vha a sa shumisa. O didzhenisa kha zwa u tamba mitshini. O fara lwendo lwa u ya Isiraele he a thoma zwa vhanna. Munna o mu wanedza e na Freddy ha vuwa nndwa. O ya hayani mme awe vha mu hambetshela pfarelo. O dovha hafhu a wanala e na munna rumuni ya hodelani vhe Kapa nga munna wawe. O mbo di taliwa na zwenezwo.

- Mupikisi

Uyu ndi mubvumbedzwa ane a vhonala a tshi pikisana na dendele. Mupikisi kha Vhune ha khandiso ho vhaledzwa

Iyani kha siatari li tevhelaho

iyi nganeapfufhi ndi Humbulani munna wa Thathani. U lwa na vhuada vhune Thathani a khou vhu ita; u tamba mitshini, u pfana na vhanna sa Freddy. Naho zwo ralo, u a mu hwangwela kha vhuada vhune a khou ita. Hu na luvhili a tshi mu wana a na munna rumuni dza hodelani-lwa vhuvhili o fhedza o mu thatha.

▪ Mulutanyi

Ndi ene khuthe mafhungoni. Ndi ene a no lutanya dendele na mupikisi, u toda fhedzi u ima na ane a ita zwine ene a zwi funa. Vhalutanyi vha a kona u fhira vhatu vhavhili. Mulutanyi a nga di vha e si muthu. Mulutanyi ndi Mukhatshelwa khonani ya Thathani. U mu fundedza zwa u tamba mitshini. U mu gudisa zwa u pfana na vhanna. Hezwi zwi ita uri a lwe na munna wawe Humbulani.

Magumo

Munwali vho zwi kona u bvisela khagala vhabvumbedzwa vhahulwane buguni iyi ya nganeapfufhi, vhane vha vha Thathani sa dendele, Humbulani sa mupikisi, ngeno Mukhatshelwa khonani ya ene Thathani e mulutanyi.

[35]

KANA

MBUDZISO 6

Phindulo dza mbudziso pfufhi:

LWONE A LWO NGO VHA ITA ZWITUKU

- 6.1 Muḁini wa Maḁodzi (Hamutoti).√ (1)
- 6.2 Vhushaka ndi ha u funana ha Vho-Khimbisa na Maḁodzi/Ndi vhafunani.√ (1)
- 6.3 Ndi kwa u ngalangala ha Maḁodzi lwa dzivhege uri a sa divhee uri o yafhi.√√ (2)
- 6.4 Ndi u itela u ngalangadza vhuḁala ha u vhulahwa ha Vho-Tshavhungwa nga Vho-Khimbisa na khonani dzavho.√√ (2)
- 6.5 Ndi khefi na thekhisi./Vha na khefi na thekhisi.√√ (2)
- 6.6
  - Vho-Tshifurav
  - Vho-Tshiovhev
  - Vho-Khangalev
  - Vho-Anḁaniv(4)
- 6.7
  - Vho-Khimbisa ndi ramabindu wa thekisi na khefi.√

- Vho-Tshikalange ndi ramabindu wa butshara.v (2)
  - 6.8 Mabindu a Vho-Khimbisa o vha a sa khou tshimbila zwavhudi/ vho vha vha tshi khou toda u a vusa.vv (2)
  - 6.9 (Vho-Tshiovhe vho vha ambulula), vho fhedza vha fariwa nga mapholisa.vv (2)
  - 6.10 6.10.1 A si zwone, we a kunga Vho-Tshavhungwa ndi Vho-Andani khonani yavho.vv (2)
  - 6.10.2 A si zwone, vho vha vha tshi dzula muvhunduni wa Hamutoti.vv (2)
  - 6.10.3 Ndi zwone, Vhophirisipala vho ri u talutshedzwa mafhungo vha mbo di rwela lutingo mapholisani.vv (2)
  - 6.11 Vho-Khimbisa vho mu fulufhedzisa u mu vusuludzela mudi wawe (na u mu sumbedza lufuno lune vha vha nalwo khae).vv (2)
  - 6.12 A Vho-Tshifura ndi nanga ye ya thusa Vho-Khimbisa kha u ita 'kushumo'.v
  - D Muthu we a ita uri Vho-Khimbisa na khonani dzavho vha farwe nge a vha na vhuambaamba ndi Vho-Tshiovhev (2)
- KANA A NA D
- 6.13 A zwo ngo tea,v zwo vha zwi tshi amba u didzhenisa kha bulayo la u vhulaisa Vho-Tshavhungwa ngeno vha si na na mulandu.v (Kana zwiwwevho zwi pfalaho) (2)
- 6.14 A zwi tangedzei,v ngauri vha khou vhulaha muthu a si na mulandu nga mulandu wa mabindu avho/Vho-Khimbisa vho vha vha tshi khou pfuka mulayo wa Afrika Tshipembe/A zwo ngo tea ngauri vhutendatenda kha zwa mishonga ya u tou via/vhulaha muthu zwo khakhea.vv (Kana zwiwwevho zwi pfalaho) (3)
- 6.15 Ndi a vha pfela vhutungu/ ngauri vho sokou vhulahwa hu si na tshe vha khakha, nga nthani ha mabindu avho.v (Kana zwiwwevho zwi pfalaho) (2)

[35]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

MBUDZISO 7

Mbofholowo na mulalo zwi ngafhi? – LR Ndlovu

- 7.1
- Vhathu vha vho shumisa mabunga mathihiv
  - Muvhala wa muthu a u tsha shumav
  - Mutupo na wone a u tsha shumav
  - U malelana ha tshaka dzo fhambanahov
  - Maimo a wanwa nga vhothe.
- (NNA dza dzenedzo) (4)
- 7.2 *'Nge vha milwa nga mavu mafumo e zwandani'.√* (1)
- 7.3 Tshi khou amba nga vhalweli vha mbofholowo.√ (1)
- 7.4 Sathaya.√ (1)
- 7.5 O takalela u wana mbofholowo/U tungufhadzwa nga vhalwelambofholowo vha songo diphina nga mishumo yavho.√ ½ (1½)
- 7.6 Vhalweli vha mbofholowo a hu na zwe vha wana kha u lwela havho mbofholowo.√√ (2)
- 7.7
- 7.7.1 Ndi zwone, vho vha vha tshi fuda vhaiwe vha tshi rutshulelwa thumbuni dza zwidza.√√ (2)
- 7.7.2 A si zwone, vharema na vhatshena vha vho malelana.√√ (2)
- 7.8 *Mukapi wa tshisima itali a si muki watsho √*- Vhalwelambofholowo a vho ngo diphina nga mbofholowo ye vha i lwela.√√ (3)
[17½]

KANA

MBUDZISO 8

Demokirasi – TZ Ramaliba

- 8.1 Ndi muvhuso wo nangiwaho nga vhathu na maanda a u vhusa a na vhathu.√√ (2)
- 8.2 Vhatshena na maindia.√√ (2)
- 8.3 Mutaladzi wa 6: *'Khotsi a shanduka riwana/musadzi a vha munna'*.√ (1)
- 8.4 Ndi vhana na vhasadzi.√√ (2)
- 8.5 Muthu muñwe na muñwe u na vhudifhinduleli kha shango/muvhuso/hayani/Demokirasi i tshimbila na vhudifhinduleli.√ ½ (Kana zwiñwevho zwi pfalaho) (1½)
- 8.6 8.6.1 Ndi zwone, muthu muñwe na muñwe u tea u wana pfanelo dzawe.√√ (2)
- 8.6.2 A si zwone, muthu muñwe na muñwe u tea u ima kha vhuimo hawe/munna u tea u vha □hoho ya mu□i.√√ (2)
- 8.7 Mitaladzi 20 na 21.√ Ndi ipfi *'tavhi'*.√ (2)
- 8.8 Munna ndi ene a no ñisa zwiliwa mutani/ Munna ndi ene mutundi mudini.√ (1)
- 8.9 U khou pfa vhutungu√ ngauri vhathu a vha khou pfesesa milayo ya demokirasi na vhudifhinduleli ha hone.√ (Kana zwiñwevho zwi pfalaho) (2)

[17½]

KANA

MBUDZISO 9

Nelson Mandela – WMR Sigwavhulimu

- 9.1 Miñwaha ya 27.√ (1)
- 9.2 Thendokhodi/ephikhi. √ (1)
- 9.3 Murangaphanda wa vharangaphanda.√U khou ñea khwathisedzo ya uri vho vha vhe murangaphanda wa vhukuma. √√ (3)

- 9.4 Vho vha vhe muthu ane a vha o takala naho vha tshi khou vhaiswa/naho mbilu yo tsikiwa a vho ngo xedza tshiseo/u hangwela.√√ (2)
- 9.5 Ndi u khoda Vho-Nelson Mandela kha u kondelela havho naho vha tshi khou vhaiswa/Vhathu kha ri hangwelane kha vhukhaki vhufhio na vhufhio.√ ½ (1½)
- 9.6 'Sa mato a lutshetshe luvhisi'- (Lifanyisi).√ Thalutshedzo: Vho-Mandela vho di bebwa sa riwana muniwe na muniwe.√ (2)
- 9.7 Shango lo newa vhomakhulu nga Mudzimu li vhe line ra dzula khalo.√√ (2)
- 9.8 Ndi zwone, Mudzimu o vha nea vhutali na nungo dza u vhotholola vhathu vha havho vhuthumbwani.√√ (Kana zwiwewho zwi pfalaho) (2)
- 9.9 Ndi a vha pfela vhutungu/ ngauri vho farwa vha shengedzwa ngeno hu si na na tshe vha tshinya/khaka tshone.√√(Kana zwiwewho zwi pfalaho) (3)

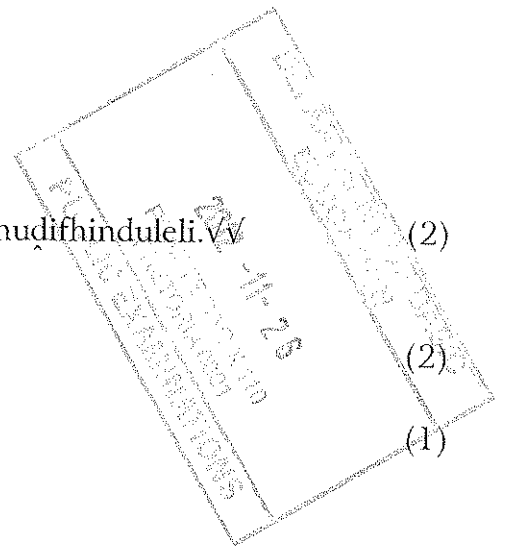
[17½]

KANA

MBUDZISO 10

Tshidakwa – T Makhado

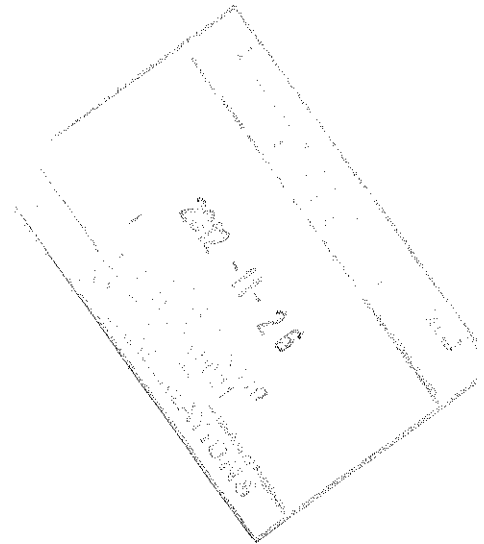
- 10.1 Muthu (tshidakwa) ane a nwa halwa a kundwa na vhudifhinduleli.√√ (2)
- 10.2 2. 'Naho wa sindwa mutulini wa mavhele'.√
3. 'Vhutshilo hau a vhu nga guvhuwi'.√ (2)
- 10.3 Lifanyisi.√ (1)
- 10.4 9. 'Ngavhe u sa newi tuvhu' √
10. 'Nge wa hangwa vhutoma hau'. √ (2)
- 10.5 Tshidakwa a tshi na zwivhuya zwine tsha ita vhutshiloni hatsho.√ ½ (1½)
- 10.6 10.6.1 Ndi zwone, ngauri hu pfi tshi nga tsilu tshi bula zwa mbiluni.√√ (2)
- 10.6.2 Ndi zwone, ngauri vhutshilo hatsho vhu nga ha luthwethwe vhulimboni.√√ (2)
- 10.7 U vha muthu ane a sokou amba ngeno hu si na zwivhuya zwine zwa bveledzwa.√√ (2)

10.8 Ndi a tendelana nawo,√ tshidakwa a tshi na zwivhuya zwine tsha ita zwa u khwinisa vhutshilo hatsho.√

(3)
[17½]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 35
MARAGAGUTE: 70

RUBRIKI YA U MAKA MBUDZISO NDAPFU KHA NGANEA, DIRAMA NA NGANEAPFUFI (35)

Kha vha dzhiele nzhele phambano i re hone kha kuavhele kwa maraga dza tshivhumbeco na zwi re ngomu

KHOUDU NA KUAVHELE KWA MARAGA	ZWI RE NGOMU (25) U talutshedza thoho. Vhudziva ha mihumbulo, u tikedza na u pfesesa tshibveledzwa.	TSHIVHUMBEO NA LUAMBO (10) Tshivhumbeco, nyelelo i re na ndunzhendunzhe na likumedzwa. Luambo, khalo na tshitaila zwo shumiswaho kha phindulo
Khoudu 7 80–100%	<p>Vhuswikeleli ha nthesa Maraga: 20–25</p> <ul style="list-style-type: none"> - U talutshedza thoho lwa vhudziva, zwipida zwothe zwo kwamiwa nga vhudalo. - Phindulo ya nthesa: (90%+): Phindulo ya nthesa) - Mihumbulo minzhi ya vhudziva i tikedzwa u bva kha tshibveledzwa. - U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa manwalwa na tshibveledzwa. 	<p>Vhuswikeleli ha nthesa Maraga: 8–10</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeco tshi re na ndunzhendunzhe. - Marangaphanda na magumo zwa nthesa. - Mihumbulo yo dzudzanywa zwavhuqi nahone yo fhatwa zwavhuqi. - Luambo, khalo na tshitaila zwo vhubvela, zwi a ryanyula nahone zwo lulama.
Khoudu 6 70–79%	<p>Vhuswikeleli ha ntha Maraga: 17%–19%</p> <ul style="list-style-type: none"> - U talutshedza thoho lwa ntha ha ndinganyo, zwipida zwothe zwo kwamiwa lwo liganaho. - Phindulo yo dodombvedzwa. - Ho newa mihumbulo minzhi i pfalaho, i tikedzwa u bva kha tshibveledzwa. - U pfesesa lushaka lwa manwalwa na tshibveledzwa havhudisa. 	<p>Vhuswikeleli ha ntha Maraga: 7–7½</p> <ul style="list-style-type: none"> - Phindulo yo dzudzanywa zwavhuqi. - Marangaphanda na magumo ndi zwavhuqi. - Mihumbulo na kuhumbulele zwi a tevhelelea. - Luambo, khalo na tshitaila zwo lulama nahone zwo tea ndivho. - Likumedzwa lavhuqi.
Khoudu 5 60–69%	<p>Vhuswikeleli ho dzialo Maraga: 15–17</p> <ul style="list-style-type: none"> - U sumbedza u pfesesa nahone a talutshedza thoho zwavhuqi. - Phindulo yo dodombvedzwa lwa khwine. - Minwe mihumbulo i pfalaho yo newa, fhedzi hu si yothe nahone i sa tikedziwe nga ndila yo lavhelelwalho. - Hu na tsumbo ya u pfesesa lushaka lwa manwalwa na tshibveledzwa. 	<p>Vhuswikeleli ho dzialo Maraga: 6–6½</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeco tshi re khagala na nyelelo ya mihumbulo i re na ndunzhendunzhe. - Marangaphanda na magumo na dzirwe phara zwo dzudzanywa hu na ndunzhendunzhe. - Nyelelo ya mihumbulo i a kona u tevhelelea. - Luambo, khalo na tshitaila vhunzhi hazwo zwo lulama.
Khoudu 4 50–59%	<p>Vhuswikeleli vhu fushaho Maraga: 12%–14%</p> <ul style="list-style-type: none"> - U talutshedza thoho lwa khwine, a si zwothe zwipida zwo kwamiwaho nga vhudalo. - Hu na dzirwe mbuno dzi tikedzaho thoho. - Mihumbulo minzhi yo tikedzwa fhedzi a hu na vhatanzi vhu pfalaho/tendiseaho. - U pfesesa lushaka lwa manwalwa na tshibveledzwa lwa mutheo. 	<p>Vhuswikeleli vhu fushaho Maraga: 5–5½</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hu na dzirwe tsumbo dza tshivhumbeco. - Phindulo i fahela nyelelo yo dzudzanyiwaho zwavhuqi i re na ndunzhendunzhe. - Vhukhakhi vhuruku ha luambo, khalo na tshitaila hunzhi zwo tea. Kanzhi hu na ndunzhendunzhe kha dziphata.

Vhunc ha khandiso ho vhaledzwa

Iyani kha siatari li tevhelaho

Khoutu 3 40–49%	Vhuswikeleli ho linganelaho Maraga: 10–12	<ul style="list-style-type: none"> - Ndingedzo zwadzo dza u fhindula mbudziso. - Mbudziso yo fhindulwa hu na vhudzivha vhuṁkusa. - Mihumbulo a i tuwedzi nahone hu na u tikedza huṁku zwi bvaho kha tshibveledzwa. - Mbugadi ha ngo vhuva a pfesesa lushaka lwa mariwalwa na tshibveledzwa. 	Vhuswikeleli ho linganelaho Maraga: 4–4½	<ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeco tshi sumbedza u shaea ha vhuṁlani. - Mafhungo ha ngo dzudzanywa lue a tevhokana. - Tsumbo dza vhuṁkhakhi ha luambo. Khalo na tshitaila a zwo ngo tea ndivho ya mariwalwa a akademi. Phara dzo khakhea.
Khoutu 2 30–39%	Vhuswikeleli h a fhasi Maraga: 7½–9½	<ul style="list-style-type: none"> - U pfesesa tshoho ha fhasisa. - Phindulo yo dala ndovhololo nahone huṁwe yo bva. - Mihumbulo a si ya vhudzivha, tshatshedzo yo khakheaho/ - Mihumbulo a i tikedzwi zwi tshi bva kha tshibveledzwa. - U pfesesa ha fhasi lushaka lwa mariwalwa na tshibveledzwa. 	Vhuswikeleli ha fhasi Maraga: 3–3½	<ul style="list-style-type: none"> - Likumcdzwa la fhasi nahone ji tahedzaho tshivhumbeco tsho pulaniwaho zwi thuthisa nyelelo ya muṁbulo. - Luambo lwo khakheaho na tshitaila tshi si tshone zwi ita uri zwo riwalwaho zwi si vhe zwa vhuṁkuma nahone tshitaila a tsho ngo tea ndivho ya u riwala ha akademi. - Phara dzo khakhea.
Khoutu 1 0–29%	U sa swikelela Maraga: 0–7	<ul style="list-style-type: none"> - Phindulo i sumbedza vhuṁwe vhuṁshaka na tshoho fhedzi muṁbulo i a konda u tevhelala, kana yo bva tshoṁhe. - U kundelwa kha ndingedzo ya u fhindula mbudziso. Mbuno huṁkhu dzo lulamaho a dzi na thikhedzo u bva kha tshibveledzwa. - U kundelwa u pfesesa lushaka lwa mariwalwa na tshibveledzwa. 	U sa swikelela Maraga: 0–2½	<ul style="list-style-type: none"> - Zwi a konda u amba uri mbudziso yo fhindulwa. - A hu na vhuṁanzi ha tshivhumbeco tsho pulaniwaho kana thevhokano. - Luambo lwa fhasi-fhasi. Tshitaila na khalo zwo khakheaho. - A hu na dziphara kana ndunzhendunzhe.

